

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО

Артем ШТАНЬКО

докторант Національної академії прокуратури України,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
shtanko85@ukr.net

УДК 347.1

ВІНДИКАЦІЙНИЙ ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ТА ІНШИХ РЕЧОВИХ ПРАВ (ОГЛЯД ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ)

Дослідження віндикаційного захисту права власності та інших речових прав зумовлено виконанням таких науково-практичних завдань, як розробка цілісної системи способів судового захисту речових прав і інтересів та ефективного механізму їх захисту.

Для проведення подальших перспективних розвідок, пов'язаних із проблематикою представленої статті, ставиться за мету здійснення огляду останніх наукових досліджень, що присвячені питанням віндикаційного захисту, і упорядкування напрямів, відповідно до яких їх було здійснено.

У результаті аналізу досліджень і публікації за останні роки встановлено, що віндикаційний захист права власності та інших речових прав у національній доктрині цивільного права не був самостійним предметом вивчення на дисертаційному й монографічному рівнях. Однак робота в цьому напрямі все ж таки проводиться – здійснюється методичне формування концепції віндикаційного захисту.

Так, 2012 року було підготовлено колективну монографію «Особливості захисту суб'єктивних цивільних прав», в одному з розділів якої висвітлено особливості захисту окремих суб'єктивних прав власниками у речових правовідносинах. У цій структурній частині видання розглянуто загальні засади охорони та захисту права власності (О.В. Дзера), поняття і загальну характеристику способів захисту права власності

(І.О. Дзера), зокрема й речово-правових способів захисту права власності, особливості цивільно-правового захисту житлових прав фізичних осіб (М.К. Галянтч) [1, с. 127–175, 187–207] тощо.

У колективній монографії «Харьковская цивилистическая школа: защита субъективных гражданских прав и интересов» (2014 р.) питання віндикаційного захисту висвітлюються у параграфах, присвячених віндикаційному позову (О.П. Печений), конкуренції позовів (М.В. Ус), захисту права приватної власності (О.М. Соловйов), захисту права публічної власності (державної і комунальної) (О.О. Первомайський), захисту прав учасників спільної дольової власності (В.І. Крат), механізму відновлення і захисту майнових прав, засвідчених цінними паперами (В.Л. Яроцький) [2, с. 222–233, 339, 340, 346–365, 369–373, 386, 387].

Віндикаційному позову при розкритті особливостей захисту охоронюваних законом інтересів у речових правовідносинах приділила увагу І.В. Венедіктова у монографії «Захист охоронюваних законом інтересів у цивільному праві» (2014 р.) [3, с. 145, 146].

У межах дисертацій віндикація розглядалася як речово-правовий спосіб захисту права власності в окремих підрозділах (наприклад, О.Б. Гнатів «Захист права власності в цивільному праві» (2015 р.) [4, с. 50–63] та О.П. Кулинич «Цивільно-правові способи захисту права приватної власності на земельні ділянки» (2015 р.) [5, с. 122–138]).

Хотілося б також закцентувати увагу на п'ятому томі «Право власності та інші речові права» видання «Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використання позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців)», що побачив світ 2011 року. В цьому коментарі розглядається правове регулювання права власності (його суб'єктів, об'єктів, особливостей виникнення, здійснення, захисту та припинення), правового режиму спільної власності, права на чуже майно (володіння, сервітут, суперфіцій, емфітевзис) і наголошено на тому, що право власності та право на чуже майно мають важливе значення у цивільному законодавстві, оскільки вони є системоутворюючими, одними з основних правових конструкцій сучасного цивільного обороту [6].

Цікавим і корисним в аспекті окресленої теми представлено дослідження вбачається видання «Застосування судами законодавства про право власності при розгляді цивільних справ: науково-практичний коментар. Практика Верховного Суду України з питань захисту права власності» (2014 р.). Його автори Л.І. Григор'єва та С.В. Павловська увагу приділили аналізу практики застосування судами норм права при розгляді справ, пов'язаних із набуттям, припиненням, здійсненням та захистом права власності. На підставі наведеного вони виявляють проблеми, які виникають під час вирішення спорів суддями, пропонують можливі шляхи їх усунення та надають пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства [7].

Плідною необхідно визнати роботу з розробки досліджуваної проблематики російських цивілістів. Підтвердженням цього є, зокрема, опублікована у 2013 році монографія С.А. Краснової «Система способів захисту речових прав», у якій вчена, дослідивши розвиток інституту захисту речових прав, надавши загальну характеристику системи цивільно-правових способів захисту цивільних прав і охоронюваних законом інтересів та взявши за основу особливості об'єкта захисту (суб'єктивне речове право) і

функціонально-цільову класифікацію способів захисту, визначила елементи системи захисту речових прав та взаємозв'язок між ними [8].

Окрім того, у 2016 році вийшла друком присвячена дослідженню речово-правових способів захисту права власності й інших речових прав монографія А.О. Новосолової і Т.П. Подшивалова «Вещные иски: проблемы теории и практики», в якій всебічно проаналізовано речові позови, розглянуто поняття та ознаки речових позовів, охарактеризовано їх структуру й запропоновано систему речово-правових вимог. Значну частину праці автори присвятили розгляду окремих речово-правових способів захисту, всебічно дослідивши, зокрема, віндикаційний і негативний позови. А.О. Новосолова та Т.П. Подшивалов приділили увагу й проблемі конкуренції речових позовів та здійснили співвідношення речово-правових і зобов'язально-правових позовів [9].

У контексті викладеного варто звернути увагу на те, що останнім часом науковий інтерес цивілістів спрямований не лише на дослідження віндикації як способу захисту цивільних прав, віндикаційного позову як правового засобу віндикаційного захисту, а й на вивчення віндикаційного правовідношення. Так, з часу, коли розробник концепції охоронного цивільного правовідношення, що виникає при порушенні суб'єктивного цивільного права (або інтересу), Д.М. Кархалев заявив у 2009 році на сторінках своєї монографії «Охранительное гражданское правоотношение», що у юридичній літературі з цивільного права не зверталось уваги на наявність самостійного віндикаційного правовідношення¹ [10, с. 189], цивільно-правова доктрина поповнилася декількома ґрунтовними науковими дослідженнями цього виду цивільних правовідносин.

Спочатку в 2013 році вийшла друком монографія С.А. Краснової «Виндикационное правоотношение», у якій на основі аналізу російського і зарубіжного законодавства, положень цивілістичної науки, матеріалів судової практики, пропозицій з удосконалення цивільного законодавства автор

¹ Варто зазначити, що Д.М. Кархалев залежно від заходів примусу, що застосовуються у межах охоронних цивільних правовідносин, обґрунтував наявність такої, зокрема, групи правовідносин, як відновлювальні (з реалізації заходів захисту), до яких відніс і віндикаційне охоронне правовідношення, у межах якого реалізується як захід захисту віндикація [Див.: Кархалев Д.Н. Охранительное гражданское правоотношение / Д.Н. Кархалев – М.: Статут, 2009. – С. 44, 178, 179, 189–201. – 332 с.]

розглядає питання, пов'язані з визначенням правової природи і структури ввідикаційного правовідношення, умовами його виникнення та припинення. Необхідно зазначити, що С.А. Краснова дослідила актуальні для правозастосування теми, які не отримали достатнього висвітлення у науці цивільного права, а саме: співвідношення ввідикаційних вимог власника та володільців інших речових прав, тотожність рухомих і нерухомих речей, взаємозв'язок обов'язку незаконного володільця з повернення майна та обов'язку власника з відшкодування витрат тощо [11].

Згодом, наприкінці 2015 року, побачила світ колективна монографія «Современные проблемы приобретения и защиты прав участников гражданских отношений», у якій в одному із параграфів за авторством Д.В. Лоренца досліджуються юридична природа та структура ввідикаційного правовідношення [12, с. 207–222]. А вже 2016 року з'явилося монографічне дослідження цього автора «Виндикация: юридическая природа и проблемы реализации» [13]. У зазначеній роботі Д.В. Лоренц на основі діалектичного підходу аналізує структуру, підстави виникнення ввідикаційного правовідношення, його зміни (наприклад, за допомогою цієї домагання) і припинення (зокрема, в результаті обмеження ввідикації у зв'язку з добросовісним набуттям майна або набувальною давністю). Досліджує автор і взаємозв'язки ввідикації з іншими протекційними юридичними явищами (реституція, кондикція, деліктне домагання, вимога з договору, посесорний позов).

Розробка ввідикаційного правовідношення здійснюється і в навчальній юридичній літературі. Так, В.А. Белов у підготовленому ним підручнику з цивільного права для бакалаврів «Гражданское право. Т. IV. Особенная часть. Относительные гражданско-правовые формы» (2013 р.), запропонувавши власний підхід до розмежування та поділу охоронних правовідносин на певні функціональні типи на підставі здійсненої ним систематизації заходів цивільно-правового реагування на правопорушення та визначення їх класів, виокремив і відніс ввідикаційне правовідношення до такого типу охоронного правовідношення, заходом реагування у якому є відшкодування. Оскільки ввідикаційне правовідношення реалізується у межах ввідикаційного позо-

ву, вчений зазначив, що у межах теорії позову він як вимога, звернена не до суду, а до відповідача, може бути визначений як позов про натуральне відшкодування шкоди, завданої порушенням володіння індивідуально-визначеної речі, за допомогою повернення цієї речі до володіння особи, яка має право нею володіти [14, с. 580–582, 589, 616]. Окрім того, у своєму навчальному посібнику для бакалаврату і магістратури «Очерки вещного права. Научно-популярные заметки» (2016 р.) В.А. Белов у окремому нарисі порушив питання щодо тлумачення ст. 301 «Истребование имущества из чужого незаконного владения» і ст. 302 «Истребование имущества от добросовестного приобретателя» ЦК РФ [15, с. 317–332].

Теоретичне дослідження форм і способів захисту суб'єктивних цивільних прав, а також наукове обґрунтування механізму цивільно-правового захисту майнових прав суб'єктів цивільних правовідносин здійснено авторами монографії «Гражданско-правовая защита имущественных прав субъектов гражданских правоотношений» (2014 р.), які серед інших способів захисту цивільних прав розглядають ввідикаційний позов [16].

У свою чергу, питання особливостей механізму захисту речових прав порушено у монографії «Механизм гражданско-правовой защиты» (2015 р.) за авторством Ю.М. Андреева [17].

Актуальні проблеми ввідикаційного захисту, пов'язані, зокрема, з правовою природою вимоги, що пред'являється до добросовісного набувача майна, та обмеженням ввідикації, стали одним із предметів дослідження В.В. Груздева у монографії «Гражданско-правовая защита: теория и практика» (2015 р.) [18, с. 155–164].

Ще одним монографічним дослідженням, яке вийшло друком у 2015 році, є «Исковая защита вещных прав в российском и зарубежном гражданском праве: актуальные проблемы». Автор цієї роботи С.А. Синицин на основі російського та міжнародного досвіду аналізує теоретично і практично значимі загальні та приватні питання захисту речових прав, наводить авторське розуміння *action in rem* та пропонує систему речових позовів. В узагальненому вигляді вчений розглядає проблематику ввідикаційного й інших речових позовів [19].

Із практичної точки зору інтерес становить науково-практичний посібник із засто-

сування цивільного законодавства «Громадянсько-правові способи захисту права власності на нерухомість» (2014 р.), підготовлений колективом авторів у складі О.В. Зарубіна, М.С. Потапенка, С.В. Потапенка, В.М. Соловійова та С.А. Чаркіна. У формі запитань і відповідей у цьому виданні відображено ключові проблеми практики застосування різних способів захисту права власності на нерухомість і не лише у випадках, коли власнику чиняться фактичні перешкоди у реалізації його правомочностей, а й у разі, коли поведінка недобросовісної особи супроводжується юридичними діями з оформлення прав

на чуже майно або полягає у пред'явленні вимог про позбавлення права власності. Автори цього посібника, з-поміж іншого, досліджують і виникаючий позов як спосіб захисту права власності на нерухомість [20].

Таким чином, як бачимо, для удосконалення цивільного законодавства України, яким врегульовано виникаючий захист права власності та інших речових прав і його правозастосування, наведені в останніх наукових дослідженнях напрями мають стати основою для проведення подальших перспективних розвідок, присвячених цьому питанню.

Список використаних джерел:

1. Особливості захисту суб'єктивних цивільних прав: моногр. / за заг. ред. академіків НАПрН України О.Д. Крупчана та В.В. Луця. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. – 400 с.
2. Харьковская цивилистическая школа: защита субъективных гражданских прав и интересов: моногр. / И.В. Спасибо-Фатеева, М.Н. Сибилев, В.Л. Яроцкий и др.; под. общ. ред. И.В. Спасибо-Фатеевой. – Х.: Право, 2014. – 672 с.
3. Венедіктова І.В. Захист охоронюваних законом інтересів у цивільному праві: моногр. / Венедіктова І.В. – К.: Юрінком Інтер, 2014. – 288 с.
4. Гнатів О.Б. Захист права власності в цивільному праві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Гнатів Оксана Богданівна. – К., 2015. – 203 с.
5. Кулинич О.П. Цивільно-правові способи захисту права приватної власності на земельні ділянки: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Кулинич Ольга Павлівна – К., 2015. – 237 с.
6. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використання позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). – Т. 5: Право власності та інші речові права / за ред. проф. І.В. Спасибо-Фатеевой. – Х.: ФО-П Лисяк Л.С., 2011. – 624 с. – (Серія «Коментарі та аналітика»).
7. Григор'єва Л.І. Застосування судами законодавства про право власності при розгляді цивільних справ: науково-практичний коментар. Практика Верховного Суду України з питань захисту права власності / Григор'єва Л.І., Павловська С.В. – К.: Істина, 2014. – 344 с.
8. Краснова С.А. Система способів захисту речових прав: моногр. / Краснова С.А. – М.: ИНФРА-М, 2015. – 148 с. – (Серія «Научная мысль»).
9. Новосёлова А.А. Вещные иски: проблемы теории и практики: моногр. / Новосёлова А.А., Подшивалов Т.П. – М.: ИНФРА-М, 2016 – 279 с. – (Серія «Научная мысль»).
10. Кархалев Д.Н. Охранительное гражданское правоотношение / Кархалев Д.Н. – М.: Статут, 2009. – 332 с.
11. Краснова С.А. Виндикационное правоотношение: моногр. / Краснова С.А. – М.: ИНФРА-М, 2013. – 136 с. – (Серія «Научная мысль»).
12. Современные проблемы приобретения и защиты прав участников гражданских отношений: моногр. / под ред. канд. юрид. наук Г.С. Демидовой, канд. юрид. наук Т.П. Подшивалова. – М.: Юрлитинформ, 2015. – 328 с.
13. Лоренц Д.В. Виндикация: юридическая природа и проблемы реализации: моногр. / Лоренц Д.В. – М.: ИНФРА-М, 2016. – 164 с. – (Серія «Научная мысль»).
14. Белов В.А. Гражданское право. Т. IV. Особенная часть. Относительные гражданско-правовые формы: учебник для бакалавров / В.А. Белов. – М.: Издательство «Юрайт», 2013. – 1085 с. – (Серія «Бакалавр. Углублённый курс»).
15. Белов В.А. Очерки вещного права. Научно-популярные заметки: учеб. пособие для бакалавриата и магистратуры / В.А. Белов. – М.: Издательство «Юрайт», 2016. – 332 с. – (Серія «Авторский учебник»).
16. Кутина В.П. Гражданско-правовая защита имущественных прав субъектов гражданских пра-

воотношений: моногр. / Кутина В.П., Рыбкина М.В., Сагателян С.А., Тихонравов Л.В.; под ред. В.П. Кутиной. – СПб.: Издательство Санкт-Петербургского университета управления и экономики, 2014. – 148 с.

17. Андреев Ю.Н. Механизм гражданско-правовой защиты: моногр. / Андреев Ю.Н. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2015. – 464 с.

18. Груздев В.В. Гражданско-правовая защита: теория и практика: моногр. / Груздев В.В. – М.: Юрлитинформ, 2015. – 352 с.

19. Сеницын С.А. Исковая защита вещных прав в российском и зарубежном гражданском праве: актуальные проблемы / С.А. Сеницын. – М.: Инфотропик Медиа, 2015. – 340 с.

20. Гражданско-правовые способы защиты права собственности на недвижимость: науч.-практ. пособ. по применению гражданского законодательства / А.В. Зарубин [и др.]; под общ. ред. В.Н. Соловйова, науч. ред. С.В. Потапенко. – [3-е изд. перераб и доп.]. – М.: Издательство «Юрайт», 2014. – 458 с. – (Серия «Практика применения»).

Артем ШТАНЬКО

ВІНДИКАЦІЙНИЙ ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ТА ІНШИХ РЕЧОВИХ ПРАВ (ОГЛЯД ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ)

Для проведення подальших перспективних розвідок, пов'язаних із виконанням таких науково-практичних завдань, як розробка цілісної системи способів судового захисту речових прав і інтересів та ефективного механізму їхнього захисту, здійснено огляд останніх наукових досліджень, присвячених питанням віндикаційного захисту, а також упорядкування напрямів, відповідно до яких їх було проведено.

Ключові слова: віндикація; спосіб захисту; позов; правовідношення; механізм захисту; система способів судового захисту; речові права та інтереси.

Артем ШТАНЬКО

ВИНДИКАЦИОННАЯ ЗАЩИТА ПРАВА СОБСТВЕННОСТИ И ДРУГИХ ВЕЩНЫХ ПРАВ (ОБЗОР ПОСЛЕДНИХ ИССЛЕДОВАНИЙ)

Для проведения дальнейших перспективных исследований, связанных с выполнением таких научно-практических задач, как разработка целостной системы способов судебной защиты вещных прав и интересов и эффективного механизма их защиты, сделан обзор последних научных исследований, посвященных вопросам vindicatory protection, а также упорядочены направления, в соответствии с которыми они были проведены.

Ключевые слова: vindication; способ защиты; иск; правоотношения; механизм защиты; система способов судебной защиты; вещные права и интересы.

Artyom SHTANKO

VINDICATORY PROTECTION OF OWNERSHIP RIGHT AND OTHER PROPRIETARY RIGHTS (REVIEW OF RECENT STUDIES)

With a view to further prospective explorations related to the implementation of such scientific and practical tasks as the development of an integral system of the means for judicial protection of proprietary rights and interests and an efficient mechanism of their protection, the recent scientific studies on vindicatory protection have been reviewed and the subject matters upon which they were centered have been streamlined.

Keywords: vindication; means of protection; lawsuit; legal relationship; mechanism of protection; system of judicial protection means; proprietary rights and interests.

